

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/85/86-92>

Günəl Mənsim qızı İslamlı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası
magistrant
gunel.mansimova@mail.ru

İnarə Rizvan qızı Zeynalzadə

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası
magistrant
inas0304@mail.ru

Nərmin Ülvi qızı Əhmədova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası
magistrant
narmin.ahmadova@gmail.com

MÜLKİ İŞLƏR ÜZRƏ MƏHKƏMƏDƏ NÜMAYƏNDƏLİK İNSTİTUTU

Xülasə

Bu məqalənin müəllifləri institutun mövcud vəziyyətini, həm nümayəndəlik ilə əlaqəli, həm də hüquqi baza yaradan hüquqi münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktları sistemli və dərinlən təhlil edirlər.

Məqalədə müəlliflər təhlil, sintez, müqayisə, deduksiya kimi ümumi elmi metodlardan, habelə bir sıra özəl elmi metodlardan istifadə edirlər: nəzəri və normativ hüquqi mənbələrin təhlili, müqayisə, ümumiləşdirmə, sənəd təhlili, məntiqi metod, sistem təhlili metodu, tarixi metod, texniki və hüquqi analiz metodu və s. əsərdə yalnız zəruri normativ hüquqi aktlar, məhkəmə təcrübəsinin qərarları deyil, həm də hüquq alimlərinin əsərləri ilə təmsil olunan geniş nəzəri material nəzərdən keçirilir.

Məqalənin nəticəsi ondan ibarətdir ki, müəlliflər tərəfindən qanunvericiliyə dəyişiklik və əlavələrin edilməsi ilə bağlı təkliflər verilir, onların məqsədi isə Azərbaycan qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsidir.

Açar sözlər: nümayəndəlik institutu, mülki proses, qanunvericilik, proses, məhkəmə, hüquq və azadlıqlar

Günəl Mənsim İslamlı

Under the President of the Republic of Azerbaijan
Academy of Public Administration
master student
gunel.mansimova@mail.ru

İnarə Rizvan Zeynalzadə

Under the President of the Republic of Azerbaijan
Academy of Public Administration
master student
inas0304@mail.ru

Nərmin Ülvi Əhmədova

Under the President of the Republic of Azerbaijan
Academy of Public Administration
master student
narmin.ahmadova@gmail.com

Institution of representation in the court of civil cases

Abstract

The authors of this article systematically and deeply analyze the current state of the Institute, regulatory legal acts governing legal relations, both related to representation and creating a legal framework. In the article, the authors use such general scientific methods as analysis, synthesis, comparison, deduction, as well as a number of private scientific methods: analysis of theoretical and regulatory legal sources, comparison, generalization, document analysis, logical method, system analysis method, historical method, technical and legal analysis method, etc. the work considers not only the necessary regulatory legal acts, decisions of judicial practice, but also extensive theoretical material, represented by the works of legal scholars. The conclusion of the article is that the authors make proposals on amendments and additions to the legislation, the purpose of which is to improve the legislation of Azerbaijan.

Keywords: *institute of representation, civil procedure, legislation, process, court, rights and freedoms*

Giriş

Dövlətimizin ərazisində yaşayan hər bir insanın hüquq və azadlıqlarının qorunması məqsədilə məhkəmədə nümayəndəlik institutu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmədə təmsilçilik anlayışı iddiaçı və ya cavabdeh adından tapşırıqları yerinə yetirməkdən daha genişdir. Məhkəmədə təmsilçilik bir şəxsin digərinin xeyrinə etdiyi prosessual hərəkətləri nəzərdə tutur. Mülki işlərdə ixtisaslı bir mütəxəssisin köməyindən istifadə etmək bir insanın vəzifəsi deyil, hüququdur. Bu ehtiyac öz maraqlarını müstəqil qorumaq üçün təcrübə və biliklərin olmaması səbəbindən yaranır. Prosessual nümayəndəlik həm Roma hüququ, həm də inqilabdan əvvəlki yerli qanunvericiliklə tanınırdı. Azərbaycan qanunvericiliyində nümayəndəlik normaları məcəllələrdə və digər normativ hüquqi aktlarda yer alır.

Mülki prosesin özü qanunla nəzərdə tutulmuş vətəndaşların və təşkilatların pozulmuş və ya mübahisəli hüquqlarını, azadlıqlarını və ya qanuni maraqlarını qorumaq üçün bir vasitədir. Yaranan mübahisələrin qanuni və ədalətli həlli məqsədi ilə xüsusi prosessual formada həyata keçirilir. Təcrübəyə əsaslanaraq görürük ki, təmsilçiliyin effektiv həyata keçirilməsi üçün tam hüquq qabiliyyətinə və qanunların müəyyən bir bilik səviyyəsinə sahib olmaq lazımdır (Dorozhenko, 2007). Bu səbəbdən heç bir hazırlıq olmadan məhkəmə prosesində iştirak etmək çətin görünür. Məhz bu səbəbdən təmsilçilik institutu Azərbaycan Respublikasının müasir mülki prosesinin həm nəzəriyyəsi, həm də hüquq-mühafizə praktikası üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nümayəndənin mülki məhkəmə prosesində iştirakı tərəflərin həqiqi münasibətlərini aydınlaşdırmağa kömək edir, həmçinin tərəflərin iştirakçıların təşəbbüsü və fəaliyyəti özünü göstərir. Təcrübədən aydın olur ki, təmsilçilik institutunun rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır, çünki maddi münasibətlər geniş yayılmış və prosessual münasibətlər xeyli mürəkkəbləşmişdir.

Məqalənin məqsədi mülki prosessual hüquqda nümayəndəlik institutunun hərtərəfli təhlilini aparmaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək lazımdır: mülki işlər üzrə nümayəndəliyin hüquqi mahiyyətini və mahiyyətini öyrənmək; bütövlükdə nümayəndəlik anlayışını açmaq; nümayəndəlik subyektlərini xarakterizə etmək; mülki işlər üzrə nümayəndəliyin müasir təsnifatının xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmək.

Beləliklə, nümayəndəlik normaları yalnız mülki hüquq sahələri tərəfindən tanınmır. Bu o deməkdir ki, mülki nümayəndəliklə yanaşı, başqa nümayəndəlik növləri də var? Bu məsələ başqa bir çoxillik müzakirə mövzudur.

Əksər tədqiqatçılar mülki və məhkəmə nümayəndəliyini ayırmaq zəruri olduğunu hesab edir. Digər tədqiqatçılar isə ailə-hüquqi və digər nümayəndəlik növlərinin ayrılması məsələsini qaldırırlar (Nevzgodina, 2005). Beləliklə, bu institutun mövcudluğunun çoxəsrlik tarixinə baxmayaraq, nümayəndəlik zamanı yaranan hüquqi münasibətlər, nümayəndənin özünün hüquqi statusu, bu hüquqi münasibətlərin normativ tənzimlənməsi peşəkar mühitdə ciddi müzakirə mövzudur.

Lakin zənnimizcə nümayəndəlik institutu daha geniş anlaşılmalıdır. Bu səbəbdən məhkəmə nümayəndəliyinin hüquqi mahiyyəti məhkəmə icraatının Konstitusiyaya əsaslarının belə bir nümayəndəliyi vasitəsilə zamanətlə əlaqələndirilməlidir. Nümayəndəlik institutunun əhəmiyyətindən danışırsaq, ilk növbədə, qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə müdafiəsi hüququna hər kəsin məhkəməyə müraciət etmək hüququ, məhkəməyə daxil olmaq hüququ ilə sıx əlaqəli olan məhkəməyə müraciət etmək hüququ, habelə məhkəmə tərəfindən işə mahiyyəti üzrə baxılması hüququ və məhkəmə tərəfindən son qərar qəbul etmək hüququ daxildir. Bu təqdirdə iddiaçının işə hüquqi marağı nəzərdə tutulur, yəni müəyyən bir hüquqi nəticə əldə etmək üçün qanuna əsaslanan niyyəti olmalıdır.

Mülki məhkəmə prosesində şəxs hüquqlarını özü qoruya bilərsiniz, lakin bu cür qorunmanın nəticəsi qənaətbəxş olmaya bilər. Bir vəkilin prosesə cəlb olunması prosesin daha məqsədmüvafiq hesab oluna bilər, çünki peşəkar bir vəkil aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:

- məhkəməni müştərisinin haqlı olduğuna inandırmağa və rəqib və ya onun nümayəndəsi tərəfindən istənilən suallara cavab verməyə imkan verəcək natıqlıq bacarıqlarının olması;
- xüsusi hüquqi biliklərin olması və onları praktikada tətbiq etmək bacarığı;
- baxılan işin mövzusu ilə yaxın və ya tamamilə üst-üstə düşən bir vəkilin dar ixtisaslaşması bu vəziyyətdən optimal çıxış yolu tapmağa imkan verir (Yerokhina, 2007).

Hansı işlərdə nümayəndə lazımdır? Mövcud qanunvericilik bunu tənzimləmir. Nümayəndələrin mütləq iştirak etməli olduğu mülki işlərin siyahısı yoxdur. Bu o deməkdir ki, tamamilə hər hansı bir insan, hər hansı bir mülki işdə şəxsən özünü müdafiə edə bilər. Əsas sual – iş asan deyilsə, belə bir müdafiə effektiv olacaqmı?

Ancaq müxtəlif faktların və halların mövcudluğunu və ya olmamasını sübut etmək lazım olduqda, işdə hüquqi mövqə necə qurulacağını, hansı sübutların təqdim ediləcəyini və necə çıxarılacağını bilmək lazım olduqda çətin işlər var. Belə işi bir mütəxəssisə həvalə etmək daha yaxşıdır.

İlk növbədə, nümayəndəlik institutunun konstitusiyaya əsaslarını qeyd etmək lazımdır ki. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 61-ci maddəsində müəyyən olunmuşdur ki, hər kəsin ixtisaslı hüquqi yardım almaq hüququ vardır. Sözügedən maddənin 2-ci hissəsinə əsasən qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına göstərilir.

Bu institut nəzəri baxımdan bəzi boşluqlara malikdir ki, bu da praktikada nümayəndəliyin həyata keçirilməsi üçün problemlər yaradır. Mülki prosessual qanunvericilikdə nümayəndəliyin institutunun məqsədlərinin göstərilməsi mülki institutunun təbiətini və məqsədini müəyyənləşdirməyə imkan verəcəkdir.

Eyni zamanda, nümayəndələrin vəzifələrinə qanunun qorunması və digər cinayətlərin qarşısının alınması öhdəlikləri daxil edilməlidir.

Konstitusiyamızın ən vacib vəzifələrindən biri insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunmasıdır. Mülkiyyət hüququnu, iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsini və digərlərini əhatə edən bir sıra konstitusiyaya müddəaları, hüquqları dövlət tərəfindən qorunmalı olan şəxslərin tərkibini getdikcə genişləndirir, bu tərkibə əmək, mülki və digər hüquqi münasibətlərdə iştirak edən şəxslər daxildir.

Məhkəmə müdafiəsi müvafiq qanunla müəyyən edilmiş prosessual formaya malikdir və məhkəmə prosesində iştirak edən bütün iştirakçıların maraqlarının qorunmasını təmin edir. “Nümayəndəliyin dizaynı” anlayışı bir şəxsin (nümayəndənin) başqa bir şəxsin (təmsil olunan) adından və mənafeyi naminə hərəkət etməsi, nümayəndənin həyata keçirdiyi hərəkətlər, təmsil olunan şəxsə mülki hüquq və vəzifələri yaradan, dəyişdirən və ləğv edən müddəaya əsaslanır. Nümayəndəliyin əsas ideyası hüquqi fəaliyyətin həyata keçirilməsində şəxsin şəxsi iştirakına ehtiyacın aradan qaldırılması, habelə hüquq qabiliyyətinin olmaması və ya digər həyat şəraiti səbəbindən bu cür iştirakın mümkünsüzlüyüdür (Braginskiy, Vitryanskiy, 2007). Müəyyən hüquqi hərəkətlərin həyata keçirilməsi prosesində təmsil olunan şəxsin nümayəndə ilə tam əvəz edilməsi nümayəndəliyin ən vacib xüsusiyyətlərindən biridir.

Nümayəndənin seçimi, ona verilən səlahiyyətlərin həcmi, gələcək əməkdaşlıq qaydası maraqlı tərəflərin istəyi ilə müəyyən edilir. Bir nümayəndə cəlb etmək ehtiyacı müxtəlif səbəblərdən yaranan bilərəməsən, iddiaçı və ya cavabdeh, qarşıdakı işin mürəkkəbliyini, məhkəmədə iştirak etmək üçün hüquq sahəsində xüsusi biliklərin lazım olduğunu, problemin həlli strategiyasını müəyyənləşdirmək üçün bir vəkil tərəfindən mövcud vəziyyətə peşəkar baxılmasını, əzmkarlığı, təcrübəni başa düşərək bir mütəxəssisə müraciət etməyi üstün tuturlar.

Eyni zamanda, nümayəndəlik mülki işlərin düzgün və vaxtında baxılmasına və həllinə kömək edir ki, bu da nümayəndəliyin əsasən peşəkar xarakteri ilə əlaqədardır. Belə ki, nümayəndənin maddi və prosesual hüquq normalarını bilməsi, məhkəmələrdə iş təcrübəsinin olması, sübutların toplanması və təqdim edilməsi, prosesual sənədlərin yüksək keyfiyyətlə hazırlanması və s. məhkəmə prosesinin effektiv həyata keçirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təcrübədə nümayəndənin məhkəmə prosesində iştirak etməsi işə baxılması üçün lazım olan vaxtı azaldır, işə baxarkən məhkəmə səhvlərinin yaranma ehtimalını azaldır (əlbəttə ki, məhkəmə nümayəndəsinin peşəkarlığından və digər amillərdəndə aslıdır). Bundan əlavə, bütün hallarda bir nümayəndənin cəlb edilməsi (o cümlədən böyük maddi xərcləri olan bir direktor üçün birləşdirildikdə) bu, müdirin lehinə qərar vermək üçün girov olduğu anlamına gəlmir. Məhkəmə, qanunçuluq prinsipinə əsaslanaraq iş təqdim olunan bütün sübutların hərtərəfli qiymətləndirilməsi əsasında qərar qəbul edəcəkdir. Qanunçuluq, hüquq normalarına ciddi və davamlı riayət etmək və yerinə yetirilməsini təmin etmək tələbi kimi hüquqi tənzimlənmənin atributu kimi çıxış edir. Bu, hər hansı bir hüquqi dövlətin ayrılmaz xüsusiyyətidir.

AR Mülki Prosesual Məcəlləsinin 6-cı fəslə, qanunvericinin məhkəmə icraatının bütün lazımı Konstitusiyaya və digər ixtisaslaşdırılmış prinsiplərinə riayət edilməsi üçün bütün mümkün tədbirləri gördüyü məhkəmədə təmsil olunmağa həsr edilmişdir (5). AR GPK-nın 6-cı fəslini öyrənərkən konkret normaların əlavələrə ehtiyacı olduğu qənaətinə gəlmək olar. Qanunvericilikdə boşluqların olması nümayəndələr tərəfindən sui-istifadəyə səbəb olur və bu da hüquqları təqdim olunan şəxsə zərər verə bilər. İlk növbədə, nümayəndəliyin məqsədinin müəyyən edilməsi məqsəduyğun olardı. Bu, nümayəndənin Mülki prosesdə həyata keçirdiyi fəaliyyətləri əlaqələndirməyə kömək edəcəkdir.

AR Mülki Prosesual Məcəlləsinə əsasən, hər bir fiziki və ya hüquqi şəxs şəxsən və ya səlahiyyətləri müvafiq qaydada təsdiq edilmiş (müəyyən edilmiş) öz nümayəndəsi vasitəsilə məhkəməyə müraciət edə bilər. Fiziki şəxsin nümayəndəsi onun yaxın qohumu və ya vəkili ola bilər (Bu Məcəllənin 71-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslər istisna olmaqla). Nümayəndənin məhkəmədə iş aparmaq səlahiyyəti müvafiq qaydada rəsmiləşdirilməlidir. Hüquqi şəxsin məhkəmədə təmsil olunması onun səlahiyyətli şəxsləri, müəyyən edilmiş qanunlar, digər hüquqi aktlar və ya hüquqi şəxsin təsis sənədləri və ya müvafiq qaydada səlahiyyətli və əsas iş yeri bu hüquqi şəxs olan işçiləri və ya vəkillər tərəfindən həyata keçirilir. Təşkilat rəhbərinin səlahiyyətləri rəsmi mövqeyini və ya səlahiyyətlərini göstərən sənədlərlə, zəruri hallarda təsis sənədləri (nizamnamə, müqavilə) ilə təsdiqlənir. Ləğv edilmiş hüquqi şəxs adından onun Ləğvetmə komissiyasının səlahiyyətli nümayəndəsi (ləğv edən) məhkəmədə çıxış edir. Obyektiv baxımdan nümayəndənin səlahiyyətlərinin icrası ilə bağlı müddəaların təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var. Bu, informasiya və telekommunikasiya şəbəkələrinin köməyi ilə məsafədən ötürülən sənədlərin keyfiyyəti texnologiyasının tədricən inkişaf etməsi ilə əlaqədardır (Braginskiy, 2006). Bu, rəngli çap vasitəsi ilə hazırlanmış etibarnamənin sürətini orijinaldan ayırmağa imkan vermir. Bu cür hallar mülki işlərə baxılma müddətinin artmasına səbəb olur.

Zənnimizcə, nümayəndəlik institutu hüquqi münasibətlər baxımından nəzərdən keçirilməlidir. Məhkəmədə nümayəndəliyin araşdırılmasında ortaya çıxan ilk sual nümayəndənin prosesual hüquq və vəzifələri və mülki prosesin digər iştirakçıları arasında yeri məsələsidir. Elm nöqtəyi-nəzərindən nümayəndənin hansı subyektlər qrupuna aid edilməsi barədə daim müzakirə aparılır: işdə iştirak edən şəxslərə; ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə kömək edən şəxslərə; və ya subyektlərin xüsusi qrupuna. Ümumiyyətlə, hüquqi ədəbiyyatda nümayəndənin prosesual vəziyyəti barədə hələ də fikir birliyi yoxdur. Bir sıra müəlliflərin araşdırmaları göstərir ki, nümayəndənin müvafiq prosesual hüquq və vəzifələri yoxdur, əksinə təmsil etdiyi şəxsin prosesual hüquq və vəzifələrini

həyata keçirir. Bəzi tədqiqatçılar nümayəndənin ayrı-ayrı prosessual hüquq və vəzifələrini tapırlar, lakin təmsil olunan şəxsin hüquq və vəzifələrinin siyahısı ilə üst-üstə düşməməlidirlər (Cherdantsev, 1994). Müəlliflərin üçüncü qrupu hesab edir ki, nümayəndənin səlahiyyətləri təmsil olunan şəxs adından qanunvericiliyə uyğun prosessual hərəkətlər etmək üçün nümayəndənin subyektiv hüququ kimi qəbul edilməlidir. Alimlərin başqa bir fikrinə görə, heç bir prosessual hüquq və vəzifələrin tanınmadığı nümayəndə ümumiyyətlə mülki prosessual münasibətlərin subyektini kimi çıxış etməməlidir. Yuxarıda göstərilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, mülki prosessual münasibətlərin subyektlərinə müəyyən prosessual hüquq və vəzifələr verilir, nümayəndəyə isə müəyyən səlahiyyətlər verilir. Ancaq bu, nümayəndənin mülki prosessual münasibətlərin subyektini kimi çıxış edə bilməməsi səbəbi kimi qəbul edilə bilməz.

AR Mülki Prosessual Məcəlləsinin 71-ci maddəsində göstərilmişdir ki, tam hüquq qabiliyyəti olmayan və ya qəyyumluq və ya qəyyumluq altında olan şəxslər məhkəmədə nümayəndə ola bilməzlər. Həmçinin həmin şəxslərin prosesdə müvafiq orqanın səlahiyyətli nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi kimi iştirak etməsi halları istisna olmaqla, məhkəmədə hakimlər, müstəntiqlər, prokurorlar, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları və Naxçıvan Muxtar Respublikasının (Ali Məclisin) deputatları təmsil oluna bilməzlər. Üçüncüsü, bu iş üzrə hüquqi yardım göstərən və ya göstərmiş şəxs, maraqları təmsil olunan şəxsin maraqlarına zidd olan şəxslərə, habelə işdə hakim, prokuror, ekspert, mütəxəssis, tərcüməçi, şahid, başa düşülən, məhkəmə iclasının katibi kimi iştirak etmiş şəxs, habelə işə baxılmasında iştirak edən vəzifəli şəxsin qohumu olan şəxs nümayəndə ola bilməz. Vasitəçi, öz növbəsində, vasitəçilik predmeti olan mübahisə üzrə məhkəmə prosesində tərəflərdən heç birini təmsil edə bilməz. Əsaslar və hallar olduqda, işdə iştirak edən şəxslər nümayəndəyə etiraz edə bilirlər. Nümayəndənin səlahiyyəti qanuna uyğun olaraq verilmiş və rəsmiləşdirilmiş etibarnamədə əks etdirilməlidir.

Fiziki şəxslər tərəfindən verilmiş etibarnamələr notariat qaydasında, yaxud etibar edənin oxuduğu və ya işlədiyi hüquqi şəxsin rəhbərliyi, etibar edənin yaşayış yeri üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən, sosial xidmət müəssisəsi tərəfindən, etibar edənin müalicə olunduğu xəstəxana və ya digər stasionar müalicə-profilaktika müəssisəsi tərəfindən, etibarnamə hərbi qulluqçulara, hərbi hissənin işçilərinə və ya onların ailə üzvlərinə verilsə, müvafiq hərbi hissənin komandiri tərəfindən təsdiq edilir. Azadlıqdan məhrum etmə yerində olan şəxsin verdiyi etibarnamə müvafiq azadlıqdan məhrum etmə yerinin rəisi tərəfindən təsdiq edilir (Alekseyev).

Hüquqi şəxs adından etibarnamə onun rəhbərinin və ya təsis sənədlərinə əsasən buna səlahiyyəti olan digər şəxsin imzası ilə həmin hüquqi şəxsin möhürü vurulmaqla verilir. Vəkilin səlahiyyəti qanunla müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilir.

Nümayəndənin məhkəmədə səlahiyyəti təmsil olunanın adından işin müvəffəqiyyətli həlli üçün zəruri olan bütün prosessual hərəkətlərin edilməsini özündə birləşdirir. Nümayəndənin səlahiyyətləri təmsil olunan tərəfin verdiyi etibarnamədə xüsusi göstərilməlidir (məsələn, iddia ərizəsinin imzalanması, iddia tələblərindən tam və ya qismən imtina edilməsi, iddianın etiraf edilməsi, iddianın predmetinin və ya əsasının dəyişdirilməsi, barışıq sazişi bağlanması, səlahiyyətinin başqa şəxsə tapşırılması, mübahisənin mediasiya vasitəsilə həllinə razılıq verilməsi, məhkəmə aktından şikayət verilməsi, məhkəmə aktının məcburi icrası tələbləri və s.). Prosesdə iştirak edən şəxs istənilən vaxt etibarnaməni ləğv edə bilər; eyni zamanda, müvəkkil edilmiş istənilən vaxt etibarnamədən imtina etməklə etibarnaməyə xitam verə bilər. Qanunla müəyyən olunmuş qaydada nümayəndənin səlahiyyətinə xitam verildikdə, işdə iştirak edən şəxs dərhal bu barədə məhkəməyə məlumat verməli, yaxud çıxmış nümayəndəni başqası ilə əvəz etməlidir.

Qanuni nümayəndənin hüquqi statusuna da xüsusi diqqət yetirilməlidir. AR Mülki Prosessual Məcəlləsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

Qanuni fəaliyyət qabiliyyəti olmayan fiziki şəxslərin və ya tam hüquq qabiliyyəti olmayan şəxslərin və ya məhdud hüquq qabiliyyəti kimi tanınan şəxslərin hüquqları və qanunla qorunan maraqları məhkəmədə valideynləri, övladlığa götürənlər və digər şəxslər tərəfindən qorunur. Müəyyən edilmiş qaydada itkin düşmüş şəxs kimi tanınan fiziki şəxsin iştirak etməli olduğu işdə, itkin düşmüş şəxsin əmlakını idarə etmək və qorumaq üçün təyin edilmiş qəyyum onun

nümayəndəsi kimi çıxış edir. Ölən və ya müəyyən edilmiş qaydada vəfat etmiş şəxsin varisinin iştirak etməli olduğu işdə, əgər miras hələ heç kim tərəfindən qəbul edilməyibsə, vərəsənin nümayəndəsi irsi əmlakın qorunması və idarə edilməsi üçün təyin edilmiş qəyyum və ya qəyyumdur. Qanuni nümayəndələr təmsil olunanların adından bütün prosessual hərəkətləri edirlər, onların törədilməsi hüququ təmsil olunanlara aiddir, qanunla nəzərdə tutulmuş məhdudiyətlərlə məhkəməyə səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim edirlər (Biryukov, 2014).

Qanuni nümayəndələrdən danışarkən, bəzi araşdırmaların məhkəmədəki nümayəndələrin təsnifatını təklif etdiyini də qeyd etmək lazımdır. Birinci qrupa vəkillərin və müvafiq sahədə ixtisaslaşmış hüquqşünaslar aid edilir. İkinci qrup, xüsusi hüquqi təhsili olmayan qanuni nümayəndələrin daxil olduğu İxtisasız nümayəndələri izləyir. Bunlar əsasən dostluq və yoldaşlıq əlaqələrinə görə nümayəndə kimi çıxış edən şəxslərdir və mülki məhkəmə prosesində müəyyən bilik və bacarıqlara sahib deyillər. Təbii ki, yalnız peşəkar təlim keçmiş və təlim keçmiş nümayəndə təmsil olunan şəxsə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə təmin edilmiş ixtisaslı hüquqi yardımın göstərilməsini təmin edə bilər. Xüsusi hüquqi təhsili olmayan, dostluq (tərəfdaşlıq) münasibətlərinə görə prosesdə təmsil olunan şəxslərin məhkəmədə nümayəndə kimi çıxış etmə hüququnun məhdudlaşdırılması, fikrimizcə, düzgün qərar idi. Bu, sözügedən şəxslərin nümayəndə kimi iştirakının vətəndaşların ixtisaslı hüquqi yardım almaq Konstitusiyaya hüququna tamamilə zidd olması ilə əlaqədardır. Digər tərəfdən, bu kateqoriyalı şəxslər təmsil olunanların hüquqlarının və qanunla qorunan maraqlarının düzgün qorunmasını tam təmin edə bilmirlər.

İkinci sual birbaşa nümayəndəlik zamanı yaranan mülki prosessual münasibətlərin obyektinə bağlıdır (Pyanov, 2011). Prosessual hüquq münasibətləri obyektinin düzgün tərfi yalnız nəzəri deyil, həm də praktik əhəmiyyətə malikdir. Beləliklə, müəyyən edə bilərik: iddia və ya ərizə predmetinin icazə verilən dəyişiklik hədləri; sübut predmeti; xüsusi icraat işi üzrə iddia predmetinin və ya ərizənin qərar predmeti ilə əlaqəsi.

Prosessual hüquqi münasibətlərin obyektinə vurğulamaqla məhkəmə ilə nümayəndə arasında yaranan hüquqi münasibətləri daha dərinləndirən araşdırmaq mümkün olur (Sukhanov, 2005). Belə ki, Məhkəmə ilə nümayəndə arasındakı Prosessual münasibətlərin obyektinə, nümayəndənin müəyyən bir mülki iş çərçivəsində və ya ayrı bir Prosessual hərəkət edərək qorunması üçün nəzərdə tutulmuş nümayəndənin hüquqları və qanunla qorunan maraqlarıdır.

“Məhkəmə – nümayəndə” prosessual hüquqi münasibətlər qrupunun xüsusi obyektlərinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir, çünki məhkəmə ilə nümayəndə arasında yaranan hüquqi münasibətlərin xarakterik xüsusiyyətləri məhz bunlar vasitəsilə aşkar olunur.

Sonda demək olar ki, nümayəndəlik institutu mülki icraatın bütün mərhələlərində hər növ mülki işlərdə nəzərdə tutulur. İşin nümayəndə tərəfindən aparılması tərəfi öz nümayəndəsi ilə birlikdə prosesdə şəxsən iştirak etmək hüququndan məhrum etmir, bəzi hallarda tərəflərin şəxsi izahatları işin düzgün həlli üçün son dərəcə vacib ola bilər, çünki məhkəmə sistemi prosesin iştirakçıları kimi nümayəndələrə ixtisas baxımından birmənalı deyil, lakin fikir ayrılıqlarına baxmayaraq, məhkəmə prosesində iştirakı mülki məhkəmə prosesinin ayrılmaz hissəsidir (Yakubov, 2006).

Nəticə

Beləliklə, mülki hüquqda nümayəndəlik institutu indiki mərhələdə qanunvericiliyin tənzimlənməsini və bu hüquq sahəsinin xüsusiyyətlərinə cavab verəcək elmi yanaşmaların ortaya çıxmasını tələb edir. Göstərilən problemlərin həlli nümayəndəlik institutunun həqiqətən mövcud tələbi ilə müəyyən edilir, nəzəriyyə və təcrübə baxımından əsas vəzifədir, elmi və nəzəri inkişafın tam olmaması və qanunun tətbiqi praktikasındakı çətinliklərlə əsaslandırılır. Fikrimizcə, sadalanan təkliflər nümayəndəliklər sahəsində mülki hüquq normalarının tətbiqini yaxşılaşdıracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Dorozhenko, M.Yu. (2007). Grazhdansko-pravovoye regulirovaniye predstavitel'stva: problemy teorii i zakonodatel'stva: avtoref. dis. kand. yurid. nauk. Moskva.
2. Nevzgodina, Ye.L. (2005). Predstavitel'stvo i doverennost' po grazhdanskomu pravu (Problemy teorii. Voprosy pravoprimeritel'noy praktiki), pod red. V.L.Slesareva. Omsk.
3. Yerokhina, Ye.V. (2007). Semeyno-pravovoye predstavitel'stvo: avtoref. dis. kand. yurid. nauk. Kazan.
4. Braginskiy, M.I., Vitryanskiy, V.V. (2007). Dogovornoye pravo. Kn. 3: Dogovory o vypolnenii rabot i okazanii uslug. Moskva: Statut.
5. <https://www.e-qanun.az/framework/46945>
6. Braginskiy, M.I. (2001). Dogovor porucheniya. Khozyaystvo i pravo. № 4, Prilozheniye.
7. Cherdantsev, A.F. (1994). Logiko-yazykovyye fenomeny v prave, yuridicheskoy nauke i praktike. Yekaterinburg.
8. Alekseyev, S.S. Pravo. Azbuka. Teoriya. Filosofiya. Opyt kompleksnogo issledovaniya.
9. Biryukov, A.A. (2014). K voprosu o ponyatii i yuridicheskoy konstruktsii servituta v sovremennom rossiyskom prave. Grazhdanskoye pravo, № 5.
10. Pyanov, N.A. (2011). Teoriya gosudarstva i prava: v 2 ch., ch. 2. Teoriya prava: ucheb. posobiye. Irkutsk: Izd-vo IGU.
11. Sukhanov, Ye.A. (2005). Grazhdanskoye pravo: v 4 t., t.1. Obshchaya chast: uchebnik. Moskva: Volters Kluver.
12. Yakubov, S.A. (2006). Storony v grazhdanskom protsesse [Parties to the civil procedure].

Rəyçi: t.ü.f.d. Rahib Əkbərov

Göndərildi: 05.09.2022

Qəbul edildi: 22.11.2022